

FLEMMING HOUE. Mail: flemminghoue@gmail.com. Hjemmeside: flemminghoue.dk

IDÉHISTORIE F. DET TYVENDE ÅRHUNDREDE Feb. 2025

3.1. SARTRE. 1905-80. FRIHEDENS TÆNKER – OG FREMMEDGØRELSENS.

Wittgenstein og Heidegger er nok de to betydeligste tænkere i det tyvende århundrede. Der er nok en tredje, (Freud) måske en fjerde (Habermas) på samme niveau. Men hvem det ellers skulle være har jeg ikke et bud på. Det er nok for tidligt at sige. Han eller hun er måske slet ikke "opdaget" endnu. I begyndelsen af det tyvende århundrede var der ingen, der ville nævne Nietzsche og Kierkegaard blandt de betydeligste tænkere i det nittende århundrede.

Fra Wittgenstein og Heidegger gik vi videre til Camus og denne gang fortsætter vi med Sartre og Frankl. Det er nok ikke tænkere, der vil blive læst om hundrede og to hundrede år; men de er karakteristiske og deres tid. Og så er de mindre vanskelige at forstå.

Sartre er filosof og skønlitterær forfatter. Hans forfatterskab er frygtindgydende omfattende. De filosofiske hovedværker 'Væren og Intet' fra 1942 og 'Kritik af den dialektiske fornuft' fra 1960 er mursten på omkring tusind sider. Dertil omfattende monografier om Baudelaire og Flaubert. En lang række romaner og skuespil. Og en endnu længere række essays og artikler om litteratur og politik. Dertil var han politisk aktiv. Deltog i modstandsbevægelsen under krigen, og derefter aktiv på venstrefløj. Kommunist uden at være partimedlem. Meget sen til at tage afstand fra Sovjetkommunismen (koster venskabet med Camus). Det sker først 1960, hvor han så bliver Maoist som det var meget bedre. Central skikkelse i studenteroprøret 1968.

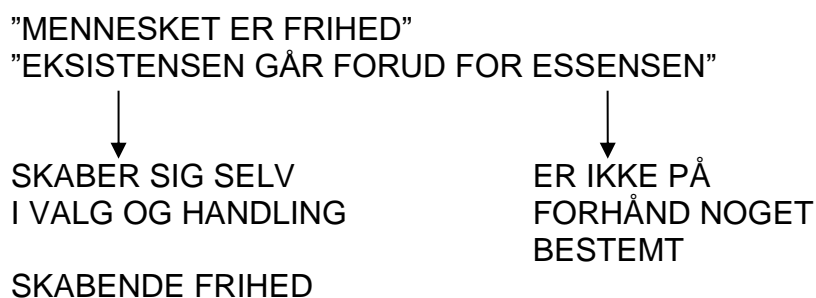
Alt det lader jeg ligge. Og jeg går heller ikke krig med hans hovedværker. Præsentationen her blive ud fra en ganske lille tekst. 'Eksistentialisme er en humanisme'. Det er et foredrag han holdt i 1946. Som tekst kun 60 meget små sider. Formulerer grundtanke i kort og skarp form. Men så kort og skarpt at det bliver ensidigt og unuanceret. En kende unfair over for Sartre at nøjes med den.

Jeg bør nok lige nævne, at Sartres debutroman, hans gennembrudsroman. 'Kvalme' er kommet et par år forinden i 1938. Her beskriver han med stor intensitet fremmedgørelseserfaringen. Hvad Camus kalder det absurde. Den burde jeg nok sige mere om, men det bliver først i forelæsningerne om litteratur.

"EKSISTENTIALISME ER EN HUMANISME". 1946.

Her formulerer han et radikalt frihedsbegreb, definerer ligefrem mennesket ved friheden. *"Mennesket er frihed"*. Vi har en absolut frihed til at bestemme hvem vi vil være. Og til i vores valg og handlinger blive dem vi vil være.

Det formuleres også i at *"eksistensen går forud for essensen"*. Mennesket har ikke nogen essens, et væsen, der bestemmer hvad det er. Dets eksistens, hvorledes det vælger og handler, bestemmer, hvad det bliver.

"Der er ingen determinisme, mennesket er frit, mennesket er frihed."
"Eksistentialisme er en Humanisme". Side 25.

Det er et radikalt frihedsbegreb. Mennesket har en ubegrænset og ubetinget, en absolut frihed. Befriende med en tænk, der virkelig tænker uden fedterier og forbehold men ubønhørligt konsekvent. Det er flot, fascinerende – og selvfølgelig forkert.

At mennesket skaber sig selv gennem sine frie valg og handlinger er jo en tanke vi har mødt før.

PICO: "ET VÆRK AF UBESTEMT NATUR"

"Derfor godtog han mennesket som et værk af ubestemt natur, satte det midt i verden og talte således: "Vi har hverken givet dig nogen bestemt plads, en speciel skikkelse eller en særlig funktion, Adam, for at du efter dit eget ønske og din egen beslutning kan opnå og besidde den plads, skikkelse og den funktion, du selv måtte ønske. De øvrige skabningers natur begrænses og defineres af love, der er foreskrevet af os. Du holdes ikke tilbage af nogen uovervindelige skranke, men skal selv bestemme din natur i overensstemmelse med din egen frie vilje,"" Giovanni Pico Della Mirandola. "Om Menneskets Værdighed". 1486.

En noget egenvildig tolkning. I GT's fortælling giver Gud ikke mennesket friheden men sætter det tværtimod over for forbuddet. Ikke "du må", men "du må ikke". Men hermed får mennesket alligevel frihedens mulighed. Den bliver til virkelighed i syndefaldet.

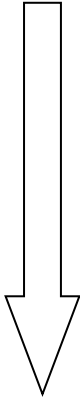
Det er først til efteråret vi kommer til syndefaldet. Her holder vi os til Sartre.

"Hvad betyder det at eksistensen går forud for essensen? Det betyder, at mennesket først eksisterer, er til, viser sig i verden, og at det defineres bagefter. Dersom mennesket, således som eksistentialismen opfatter det, ikke kan defineres, vil det sige, at det fra først af intet er. Det bliver til efterhånden, og det bliver, hvad det gør sig selv til: Altså: der er ikke nogen menneskelig natur, fordi der ikke er nogen Gud til at udtænke den. (...) Mennesket er ikke andet, end hvad det gør sig selv til. Dette er eksistentialismens første princip." S. 15

OPGØR MED DETERMINISMEN

RELIGIONEN: GUDS PLAN OG FORSYN
VIDENSKABEN: ALT ER ÅRSAGSBESTEMT.

"FORDØMT TIL FRIHED"

1.	DEN ABSOLUTE FRIHED	INDIVIDET SKABER SIG SELV I SINE VALG OG HANDLINGER
2.	DET ABSOLUTE ANSVAR	"ALT ER TILLADT"
(IVAN KARAMASSOV)
INDIVIDET "SÆTTER"
GODT OG ONDT,
NORMER, VÆRDIER
3.	ANGSTEN. FORLADTHEDEN	
4.	<u>FLUGT FRA FRIHEDEN</u>
DETERMINISME. UNDSKYLDNINGER OG BORTFORKLARINGER
KONVENTIONEL MORAL. VANE. AUTORITET
ANONYMITET I MASSEN. "MAN". DE ANDRE.
UEGENTLIGHED	
5.		<u>DEN SKABENDE FRIHED</u>
AUTENTISK EKSISTENS

INDIVIDETS FRIHED
PERSONLIG, INDIVIDUEL
SUBJEKTIV

INDIVIDERNES GENSIDIGE
ANERKENDELSE AF
HINANDENS FRIHED
POLITISK, SOCIAL
INTERSUBJEKTIV |

VALGET, HANDLINGEN

1. SÆTTER NOGET I VÆRK I VERDEN
2. SKABER DET HANDLENDE INDIVID
3. SÆTTER VÆRDIER, NORMER. ALMENGYLDIGE!!

DEN OVERORDNEDE VÆRDI, NORM: SELVE FRIHEDEN!

1. DEN ABSOLUTTE FRIHED. "ALT ER TILLADT"

Der er ingen almengyldig moral, der kan give sikkerhed.

"I modsætning hertil mener eksistentialismen, at det er meget ubehageligt, at Gud ikke er til; thi med ham forsvinder enhver mulighed for at finde værdier i en intelligibel himmel. Der kan ikke længere være noget godt a priori, fordi der ikke er en uendelig og fuldkommen bevidsthed til at tænke det. (...) Dostojevsky skrev engang: "Dersom Gud ikke eksisterede, ville alt være tilladt". Dette er netop udgangspunktet for eksistentialismen. Alt er tilladt, dersom Gud ikke eksisterer, og følgelig er mennesket hjælpeløst forladt, fordi han hverken hos sig selv eller uden for sig selv finder noget at klynge sig til. Han finder heller ingen undskyldning. Dersom det er sådan, at eksistensen går forud for essensen, kan man aldrig forklare noget ved at henholde sig til en fast og given menneskelig natur. Med andre ord: Der er ingen determinisme, mennesket er frit, mennesket er frihed. (...) Vi er ene, uden undskyldninger. Det er det, jeg giver udtryk for, når jeg siger at mennesket er fordømt til at være fri. Dømt, fordi han ikke har skabt sig selv, og frit, fordi han, når han engang er sat i verden er ansvarlig for alt det, han gør."

S. 24-26

2. DET ABSOLUTTE ANSVAR. INDIVIDET SÆTTER I SIT VALG NORMER FOR ALLE

"Dersom imidlertid eksistensen virkelig går forud for essensen, er mennesket ansvarligt for det, det er. Og den første opgave for eksistentialismen må være at sætte ethvert menneske i besiddelse af det, der er, lade hvile på det det fulde ansvar for dets eksistens. Endvidere, når vi hævder, at mennesket er ansvarligt for sig selv, vil vi ikke dermed sige, at mennesket kun er ansvarligt for sin egen individualitet, men at det er ansvarligt for alle mennesker. (...) Når vi siger, at mennesket vælger sig selv, mener vi ganske vidst, at hver af os vælger sig selv; men deri ligger også, at vi i valget indbefatter alle mennesker. I virkeligheden er der ikke en af vore handlinger, der ikke, idet de skaber mennesket sådan som vi vil være, på samme tid skaber billedet af mennesket, sådan som vi mener, det bør være. At vælge sådan eller sådan, er på samme tid at bekræfte værdien af det, vi vælger. Thi vi kan aldrig vælge det onde. Det, vi vælger, er altid det gode, og intet kan være godt uden at være det for alle. (...) Jeg er ansvarlig for mig selv og for alle, og jeg skaber et bestemt billede af mennesket, jeg vælger. Idet jeg vælger mig selv, vælger jeg mennesket." S. 16-19

Det enkelte menneskes valg og handlinger sætter almengyldige normer. Hvorfor det? Det er ikke indlysende, ikke overbevisende.

Lidt mere overbevisende bliver det, når han genoptager det hen mod slutningen. Her bliver det tydeligere, at de værdier og normer, der sættes, hviler på selve friheden. Det billede den enkelte udkaster i sine frie valg og handlinger er billedet af det frie og ansvarlige menneske. Og det indebærer selvsagt at den anden må opfattes og behandles som frit og ansvarligt menneske.

3. ANGSTEN. FORLADTHEDEN

4. FLUGT FRA FRIHEDEN

Men det er fristende at flygte fra friheden og ansvaret. Vende tilbage til sikkerheden og gøre som man får ordre til, blive som de andre. Den uegentlige eksistens.

Derved bliver man mindre end menneske. At virkeliggøre det menneskelige er at turde sin frihed.

5. DEN SKABENDE FRIHED. AUTENTISK EKSISTENS

"Men når jeg har afskaffet Gudfader, må der virkelig være en, som opfinder værdierne. Man må tage tingene, som de er. Og for øvrigt: at sige at vi opfinder værdierne, betyder intet andet end dette: Livet har ingen mening a priori. Før vi lever, er livet ikke noget, men det tilkommer os at give det en mening, og værdien er ikke andet end den mening, vi vælger. Derved ser De, at der er mulighed for at skabe en menneskelig samhørighed." S. 61

Menneskelig samhørighed! I al sin insisteren på individet, den enkelte glemmer han ikke de andre, medmenneskene. Et menneske eksisterer aldrig alene, men alene i forholdet til andre mennesker.

"Andre er uundværlige for min eksistens, også for øvrigt hvad angår det kendskab, jeg har til mig selv. Under disse betingelser opdager jeg, på samme tid som jeg får fortrolighed med mig selv, også andre som en frihed, jeg har lige over for mig, som kun tækker og kun vil for eller imod mig. Således opdager vi en verden, vi kan kalde inter-subjektivitet; og det er i denne verden, mennesket afgør, hvad han er, og hvad andre er." S. 46

"Når jeg erklærer at friheden (tværs gennem enhver konkret omstændighed), ikke kan have andet formål end at ville sig selv, og når mennesket engang har erkendt, at det i forladtheden sætter værdier, kan han kun ville eet, og det er friheden som fundamentet

for alle værdier (min understregning. FH) *Det betyder ikke, at han vil den abstrakt taget. Det vil sige, ganske simpelt, at redelige menneskers handlinger i sidste instans betegner søgen efter frihed som sådan. (...) Vi vil friheden for frihedens egen skyld og uden hensyn til nogen særlig omstændighed. Og idet vi vil friheden, opdager vi, at den helt og holdent afhænger af andres frihed, og at andres frihed afhænger af vor. Ganske vidst, friheden som definition af mennesket afhænger ikke af andre; men fra det øjeblik der er et engagement, er jeg nødt til at ville andres frihed såvel som min egen, jeg kan ikke tage min frihed som mål, uden at jeg i lige måde tager andres som mål.” S. 56-57.*

Målet, den overordnede værdi er selve friheden, min frihed og den andens frihed. Og den ene kan ikke være uden den anden.

Den sidste bevægelse er vigtig. Her viser Sartre, at vi som eksisterende er henvist til hinanden. Det er en risiko for eksistensfilosofien at isolere og atomisere subjektet. Subjektet over for objekterne (inklusive andre mennesker). Insisteren på en absolut frihed og et absolut ansvar. Den enkelte kastes tilbage på sig selv og sin afgørelse. Her forsvinder den anden eller gøres til blot objekt. Men eksistensfilosofien løsriver ikke den enkelte fra verden og lukker ham/hende om sig selv. Det er fremmedgørelsens og fortvivlelsens position. I autentisk eksistens forholder jeg mig til det andet menneske, det andet menneske ikke som objekt/genstand, men som subjekt/person. I det autentiske forhold er den anden person med frihed og ansvar.

DET ANDET MENNESKE

Af hvad karakter er dette forhold? Er det en magtkamp eller et møde.

”BLIKKET” { MØDE. SUBJEKT – SUBJEKT
MAGTKAMP. SUBJEKT - OBJEKT

Ser man på hans analyser i ”Væren og Intet” og på hans romaner og dramaer, forekommer det, at det overvejende er en magtkamp. Jeg sætter min vilje og frihed igennem på bekostning af den anden. Gør ham til objekt, tager magten over ham eller hende. Men sådan bør det ikke være. Det ligger i Satres tænkning at forholdet mellem mennesker burde og kunne være et møde, et møde hvor vi møder hinanden som mennesker og ikke gør hinanden til objekter. Et møde hvor vi gensidigt respekterer eller anerkender hinanden som mennesker, personer, subjekter. Først det er et menneskeligt, et mellem-menneskeligt forhold.

EKSISTENTIALISME —————> HUMANISME
INDIVIDUALISME

DEN ENKELSES FRIHED
OG SELVBESTEMMELSE

ANERKENDELSE AF DEN
ANDENS FRIHED OG SELVBESTEMMELSE

INDIVIDETS FRIHED

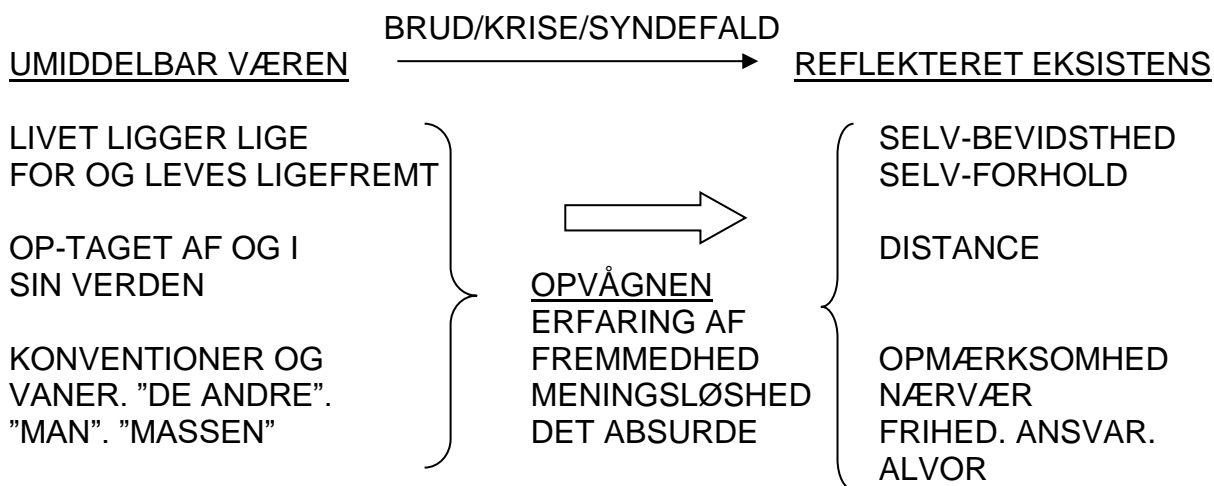
ET FRIT FORHOLD MELLEM INDIVIDER

FRA INDIVIDETS FRIHED TIL FRIHEDENS FÆLLESSKAB

Det er en lidt kringlet vej frem til denne gensidige anerkendelse af hinandens frihed. Han tager afsæt i den enkeltes frihed og ansvar. Og han når frem til at en insisteren på den enkeltes frihed indebærer en insisteren på alles frihed. Friheden er ikke kun det enkelte individs frihed; friheden er et frit forhold mellem individer.

Lad mig slutte med at sammenfatte i et skema hvad der for mig at se er det grunderfaringen og grundtanken i eksistensfilosofien og eksistentialismen.

KIERKEGAARD, SARTRE, CAMUS M. FL.

3.2. VIKTOR FRANKL. 1905-97.

1. EKSISTENSFILOSOFIENS GRUNDERFARING OG GRUNDHOLDNING.

Sartre og Camus romaner kommer jo først i rækken om litteratur men også her vil jeg gerne tættere på den konkrete erfaring end vi kommer i filosofien ved at lytte til en fortælling: Victor Frankl's fortælling om sin erfaring fra Auschwitz.

Den erfaring, jeg gerne vil have formuleret med større styrke og anskuelighed er, hvad jeg vil kalde eksistenfilosofiens grunderfaring. Tabet af mening, erfaringen af meningsløshed.

Men jeg vil ikke blive stående ved denne erfaring. Vi skal et skridt videre til, hvad jeg vil kalde eksistenfilosofiens grundholdning. Ikke det heldigste ord måske, men det jeg vil have fat på er, hvorledes eksistenfilosofien forholder sig til denne erfaring. Og denne grundholdning er en insisteren på menneskets frihed, og i den insisteren på friheden en insisteren på muligheden for at skabe mening.

Erfaringen er en opvågning fra en mere eller mindre ubevidst og halvsovende blot væren til en mere bevidst eksistens, hvor mennesket forholder sig bevidst til sig selv og sin tilværelse. I denne bevidste forholden sig til sig selv ligger menneskets frihed. Nok er vi produkt af vores omstændigheder, men vi forholder os til disse omstændigheder. Omstændighederne er noget givent; men hvad jeg gør ved dem er op til mig, mit valg, min frihed. Det er hvad jeg vil kalde grundholdningen i eksistenfilosofien.

EKSISTENSFILOSOFIEN (EKSISTENTIALISMEN)

GRUNDERFARING: TABET AF MENING. KRISEN

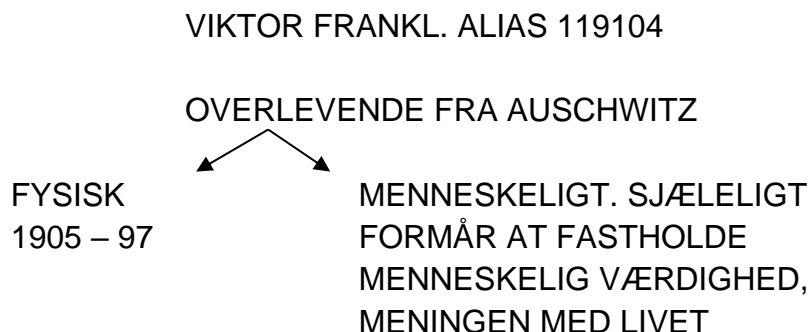
GRUNDHOLDNING: INSISTEREN PÅ FRIHEDEN I
 FORHOLDET TIL OMSTÆNDIGHEDERNE

Kan omstændighederne være af en sådan art, at også den frihed fratages os?

Lad os prøve at forestille os de allermest ødelæggende omstændigheder et menneske kan udsættes for. Vi behøver såmænd ikke at anstrenge vores forestillingsevne, vores fantasi. Det findes faktisk som historisk faktum: Holocaust, Auschwitz.

Det er lidt synd at Frankl ikke ligger i umiddelbar forlængelse af Camus. For her handler det om hvad der vel er den ultimative prøve på Camus oprør. Er det mulige at fastholde menneskelighed og mening i en absolut umenneskelig og meningsløs situation?

2 VICTOR FRANKL. ERFARINGEN FRA AUSCHWITZ. LOGOTERAPIEN.

Frankl's historie er en historie nok er værd at fortælle. Han er jøde født i Wien i 1905. (Sartre og Løgstrup 1905, Hannah Arendt 1906, Beauvoir 1908, Camus 1913, Sløk 1916). Dermed bliver hans lille historie en del af den dramatiske store historie, Tysklands og Østrigs i det tyvende århundrede.

Han er til læge, neurolog, tilslutter sig Freuds psykoanalytiske bevægelse, men orienterer sig efterhånden mere mod Adlers individualpsykologi for så at danne sin egen skole, logoterapien.

Hvad betyder det, Logoterapi? Det kommer af det græske "logos". Logos oversættes normalt til "fornuft" eller "ord". Frankl oversætter lidt anderledes nemlig til "mening", "ånd". Logoterapi er altså en teori og terapi, hvis centrum er livets mening eller det åndelige i mennesket. Det afgørende for et menneske, forudsætningen for et menneskeligt liv, et menneskeværdigt liv, er at erfare livet som meningsfuldt.

LÆGE, NEUROLOG, PSYKOLOG

PSYKOANALYSE (FREUD)
INDIVIDUALPSYKOLOGI (ADLER)
LOGOTERAPI (FRANKL)

↓
MENING. ÅND

Denne livsholdning, der insisterer på livets mening, udsættes for, hvad der vel må være den ultimative prøve på dens styrke. Frankl's lille historie gribes for alvor af den store historie. Han er som sagt jøde. I september 1942 interneres han i koncentrationslejren Theresienstadt og i oktober 1944 i Auschwitz. Han overlever, befris i april 1945. Det gør

hans familie ikke. Hans far, mor og bror dør i Auschwitz, hans højt elskede kone i Bergen-Belsen.

Men Frankl selv overlever altså og udgiver i 1946 "En psykolog oplever Konzentrationslejren". Den bliver hans mest læste bog (ud af 32) og kommer i ikke mindre end ni millioner eksemplarer. På engelsk med titlen "Mans Search for Meaning" og på dansk med titlen "Psykologi og Eksistens". På tysk "...trotzdem Ja zum Leben sagen: Ein Psychologe erlebt das Konzentrationslager".

Frankl's fortælling er ikke den litterært bedste beretning fra lejrene. Primo Levi, Eli Weizel, Imre Kertész gør det bedre. Men Frankl er jo heller ikke forfatter, han er psykolog. Hans ærinde er ikke at skrive litteratur, men at rapportere nøgternt og ligefremt om sine oplevelser. Men hans ærinde er mere end det. Det er ikke kun at berette om oplevelserne. Det er også at komme til rette med dem, og det er kun muligt, hvis det er muligt at erfare og forstå dem som meningsfulde. Som Blixen skulle have sagt: *"Alle sorger kan bæres, hvis de sættes ind i en fortælling, eller man kan fortælle en historie om dem."* Og Hannah Arendt, som jeg har hentet citatet fra, fortsætter: *"At fortælle historie afslører mening uden at begå den fejltagelse aft definere den"*. Hannah Arendt. 'Eksistens og Religion' essayet om Isac Dinesen. Side 161-62.

At komme tilrette med oplevelserne vil sige at erfare dem på en måde så de giver mening, forstå dem på en måde så de giver mening, fortolke dem på en måde så de giver mening. Det afgørende spørgsmål for Frankl er: Kan livet, selv under de mest umenneskelige omstændigheder, leves som et menneskeligt liv, et menneskeværdigt liv, et meningsfuldt liv? Han besvarer spørgsmålet med et "ja". Den tyske udgave har som sagt titlen: "... trotzdem Ja zum Leben sagen."

3. AUSCHWITZ. ØDELÆGGELSEN AF MENNESKET.

Før vi når frem til Frankl's sigen ja til livet på trods, skal vi se på hans rapporterende og analyserende beskrivelse af oplevelserne. Jeg har ikke tænkt mig at give et fyldigt referat, men vil langt hen ad vejen overlade ordet til Frankl selv, citere og kommentere. I må undskylde, hvis det bliver for meget citatsalat. Der er vanskeligt at referere, så det bliver overbevisende, så jeg overlader hellere ordet til manden selv.

Det første er, hvad han kalder "optagelseschocket". Det sætter ind allerede før ankomsten til lejren, transport i dagevis i overfyldte kreaturvogne uden mad, for lidt vand, sanitet i form af to hurtigt overfyldte spande. Så selve ankomsten til lejren, sorteringen, nogle til højre nogle til venstre, nogle direkte til gaskamre og krematorieovne nogle til ødelæggende tvangsarbejde. Dernæst strippes de for alt, ejendele, tøj, også hår. De fratages alt hvad der identificerer dem som personer og gøres til ens eksemplarer. Også deres navn erstattes af et nummer.

"alt tages fra en (...) jeg slår en streg over hele mit tidligere liv!"
"Psykologi og Eksistens" s. 20

"Medens vi venter på brusebadet oplever vi vor nøgenhed: det eneste vi har er vore nøgne kroppe (hårløse), vi oplever, at vi bogstavelig tal ikke har andet end den nøgne eksistens." Smst. s. 21

Så selve opholdet i lejrene, sammenstuvning i overfyldte barakker med helt utilstrækkelig opvarmning og sanitet, vilkårlig vold fra vogtere og kapoer, sult, sygdom, overanstrengelse, søvmangel. Fysisk og sjælelig nedbrydning. Fangens reaktion er apatien. Der skrues ned for de normale menneskelige reaktioner, virkeligheden er så ubærlig, at det er umuligt at føle den.

"Efter det første chokstadium glider fangen ind i det andet stadium, den relative apatis stadium. Han dør lidt efter lidt indvendig." Smst. s. 26

Det er en "ødelæggelse af de normale sindsbevægelser", fangerne bliver disengagerede tilskuere til deres eget og andres liv, ligeglade, ufølsomme, afstumpede. Hvad er det tilbage? Den nøgne selvopholdelsesdrift.

"sjælelivet ligesom skrues tilbage til et primitivt stadie. Psykoanalytisk orienterede kolleger blandt kammeraterne talte derfor ofte om en "regression" hos lejrmennesket, om dets tilbagegang til en mere primitiv form for sjæleliv." Smst. s. 34

Apatien, den anden fases hovedsymptom, er psykens nødvendige beskyttelsesmekanisme. Virkeligheden afblændes. Al stræben og dermed også alt følelsesliv koncentrerer sig om én eneste opgave: den nøgne selvopholdelsesdrift,” Smst. s. 34.

LEGEMLIG OG SJÆLELIG NEDBRYDELSE

OPTAGELSESSCHOCKET. MISTE ALT
APATIEN. NØDVENDIG BESKYTTELSE MOD OVERVÆLDENDE LIDELSE
REGRESSION TIL PRIMITIVE INSTINKTER. MISTE MENNESKELIGHED

OVERLEVELSE. FASTHOLDELSE AF MENNESKELIGHED OG MENING
 FLUGT TIL INDRE VERDEN
 FLUGT TIL FORTID OG FREMTID. ERINDRING, HÅB.
 FASTHOLDE KÆRLIGHEDEN (ÅNDELIG)
 FASTHOLDE ÅNDELIG FRIHED
 FASTHOLDE MEDMENNESKELIGHED
 FASTHOLDE MENING. NB! OGSÅ MED LIDELSE OG DØD
LIVET SOM OPGAVE

4 LYS I MØRKET.

Cirka halvvejs i sin beretning begynder Frankl at tænde et lys i dette mørke. Det er muligt ikke at lade sig nedbryde. Det er muligt at fastholde sin menneskelighed. Det er muligt at gøre modstand.

Det kan lade sig gøre ved at trække sig tilbage fra den ydre virkelighed til en indre, fra nutiden til fortiden, til erindringen. At erindre livet som det var, hvad der gav det værdi, fylde og mening. Han fører samtaler med sin elskede kone. Hun er uendeligt langt borte, selv om det måske kun er nogle få hundrede meter, der adskiller dem. Men i erindringen er hun nærværende, kærligheden til hende er levende, og er den der holder ham i live og i livet. Det er en meget smuk passage (bedre på tysk). Nogle vil måske opleve, at han svinger sig lovlig højt op; men man må huske på, fra hvilket dyb han taler.

”Jeg fører samtaler med min kone, jeg hører hende svare, ser hende smile, jeg ser hendes krævende og opmuntrende blik – og – lyslevende eller ej: - nu stråler hendes blik stærkere end solen, der lige står op. Da farer en tanke igennem mig: for første gang i

mit liv oplever jeg sandheden i det, som så mange tænkere har kaldt visdommens sidste stadium i deres liv, det, så mange digtere har besunget; den sandhed, at kærligheden på en eller anden måde er det endelige og højeste menneskelivet kan svinge sig op til. Nu fatter jeg meningen med det endelige og det yderste, som menneskelig digtning og tænkning og – tro – har at udsige: skabningens forløsning gennem kærligheden og i kærligheden. (...) Min sjæl hænger stadig ved det elskede menneskes billede. Jeg taler stadig med det, det taler stadig med mig. Da kommer jeg til at tænke på noget: jeg ved jo slet ikke, om min kone lever! Da ved jeg ét – nu har jeg lært det: kærlighedens dybeste intention er ikke rettet mod et menneskes legemlige eksistens, men mod det elskede menneskes åndelige væsen,” Smst. s. 42 - 43

For lidt får den jo ikke, måske lidt for meget. Men måske er det så meget, der skal til for at overleve sjæleligt.

Denne lad os blot kalde det en flugt fra den ydre virkelighed til et indre liv, fra nutiden til fortiden er én måde, hvorpå det er muligt at fastholde sin menneskelighed, fastholde erfaringen af livet som værdifuldt og meningsfuldt. Det er at gøre modstand, og i selve det at gøre modstand fastholdes den menneskelige værdighed.

Modstanden kan tage andre former end denne flugt indad. Den kan også vende sig udad mod andre mennesker, træde ind i fællesskabet med andre mennesker. At fastholde sin menneskelighed i mødet med andre, at møde andre som mennesker. Sympatien, medfølelsen, venligheden, solidariteten, kammeratskabet, venskabet

Det det kræver en indre styrke, som de færreste besidder. Men nogle gør. Det er muligt.

Menneskeligheden kan fastholdes i mødet med andre mennesker. Og den kan fastholdes også i det allersidste møde, mødet med døden. At kunne møde døden med værdighed.

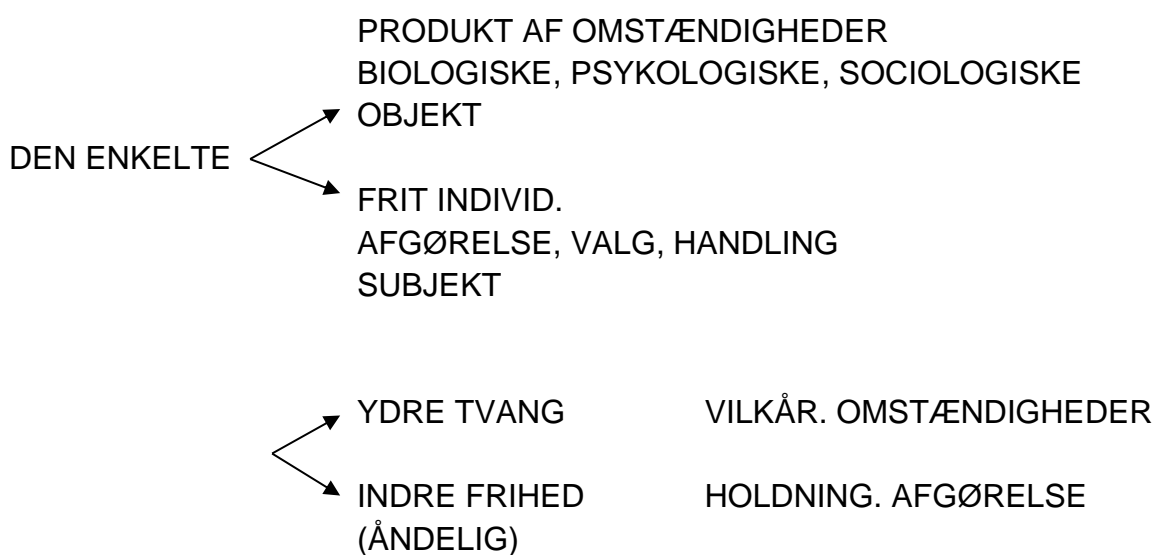
5 ER MENNESKET FRIT OG ANSVARLIGT ELLER BLOT PRODUKT AF SINE OMSTÆNDIGHEDER?

Frankl fortæller ikke blot om sine erfaringer, han fortolker dem psykologisk og filosofisk.

Første del er beskrivende, i anden del kommer der flere principielle eller om I vil filosofiske overvejelser til. I eksistensfilosofisk perspektiv er mennesket, det enkelte menneske, nok et produkt af sine omstændigheder; men det har en frihed i forhold til dem. Omstændighederne er noget givent; men hvorledes den enkelte forholder sig til dem, beror på en afgørelse, et valg, og det er frit. Den enkelte er ikke restløst bestemt af sine

omstændigheder; men bestemmer selv sin holdning til dem. Denne frihed i forholdet til omstændighederne har mennesket også, hvor omstændighederne er overvældende som i koncentrationslejrene. Hævder Frankl. Det kan man være skeptisk over for. Men som overlevende fra Auschwitz taler han med myndighed.

Det er altså op til det enkelte menneske, til hans egen afgørelse, om han vil lade sig reducere til noget mindre end et menneske, eller om han fastholder sin menneskelighed, om han vedbliver at være person, individ, eller om han bliver et eksemplar, at anonymt nummer i massen.

Står det virkelig til troende, at det er op til den enkeltes valg? Vi er inde ved eksistensfilosofiens nerve, at mennesket på en gang er frit og produkt af sine omstændigheder. Det har under alle omstændigheder en indre åndelig frihed til at hæve sig over sine omstændigheder. Lade sig knuse eller gøre modstand. Miste sin menneskelighed eller fastholde sin menneskelighed.

"Under suggestion (indflydelse) fra en omverden, der for længst har afskrevet menneskelivets værdi, menneskers værdighed, der snarere har gjort menneskene til viljesløse objekter (...) må ens eget jeg også til sidst devalueres. Hvis mennesket i koncentrationslejren ikke mobiliserer følelsen af egen værdi, mister det følelsen af at være et væsen, for ikke at tale om et åndeligt væsen med indre frihed og personlig værdi. Mennesket oplever kun sig selv som den ringeste del af en stor masse, dets tilværelse synker ned på massetilværelsens niveau." Smst. s. 54

Man vil derfor med rette kunne komme med indvendinger – man kan spørge: hvad bliver der af den menneskelige frihed? Findes der ingen åndelig frihed til at tage stilling til de givne forhold i omgivelserne? Er det virkelig sandt, det en naturalistisk

verdensanskuelse og livsopfattelse vil have os til at tro, at mennesket ikke er andet end et produkt af forskellige bestemmende og betingende faktorer, enten de nu er af biologisk, psykologisk eller sociologisk art? Smst. s. 69

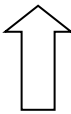
Svaret er for Frankl klart nok:

"Dette spørgsmål kan vi besvare både erfaringsmæssigt og principielt. Erfaringsmæssigt for så vidt som livet i koncentrationslejren har vist os, at mennesket særdeles godt "også kan andet". Der gives masser af eksempler, ofte heroiske" der har bevist, at man godt kan overvinde apatien og undertrykke irritationen, at der altså stadig lever en rest af åndelig frihed, af jegets frie holdning til omverdenen selv i denne tilsyneladende absolutte indre og ydre tvangssituation. (...) beviser på at man kan tage alt fra mennesker i koncentrationslejren, alt, undtagen ét: den sidste menneskelige frihed til at forholde sig sådan eller sådan til de givne omstændigheder. Og der fandtes er "sådan eller sådan"! Hver dag og hver time i lejren gav tusinder af lejligheder til at fuldbyrde denne indre afgørelse, hvor mennesket selv bestemmer, om det vil give efter for de magter i omgivelserne, der truer med at frarøve det dets dybeste menneskelighed – dets indre frihed – og forføre det til at blive kastebold og objekt for de ydre vilkår, uden frihed og værdighed, forvandle det til den "typiske lejrfange".

(...)

I sidste instans viser det sig, at det, der sker med menneskets indre, det koncentrationslejren tilsyneladende "gør" mennesket til, er resultatet af en indre afgørelse. Ethvert menneske kan altså principielt, og selv under sådanne forhold, på en eller anden måde afgøre, hvad det – åndeligt set – skal blive til i lejren: en typisk koncentrationslejrfange – eller et menneske, det selv her vedbliver at være menneske og bevarer menneskeværdigheden." Smst. s. 70 – 71

Det er, siger han, op til den enkeltes egen afgørelse, den enkeltes eget valg. Det er en påstand. Og en meget stærk påstand. Mennesket har altid og under alle omstændigheder en indre frihed, som gør det muligt at fastholde menneskelighed og mening. Og det er ikke blot en meget stærk påstand, det er en påstand der ikke er grebet ud af den blå luft eller udtænkt ved et skrivebord, den hviler på en erfaring. Og ikke en hvilken som helst erfaring, men erfaringen fra Auschwitz.

PÅSTAND (STÆRK):	DET ER MULIGT AT FASTHOLDE DEN INDRE FRIHED. DET ER DEN ENKELTES AFGØRELSE, VALG.
	
ERFARING	OVERLEVENDE FRA AUSCHWITZ - FYSISK, SJÆLELIGT OG ÅNDELIGT.

Hvis påstandens grundlag var jeg havde nær sagt en hvilken som helst anden erfaring, ville jeg være skeptisk over for den. Det er jeg for så vidt stadig. Jeg må indrømme at jeg har det vanskeligt med Frankl. Jeg kan for så vidt godt forstå, hvad han skriver, men jeg har vanskeligt ved at tro på hvad han skriver.

Har han virkelig ret i, at det er op til den enkelte selv, den enkeltes eget valg, om han vil stå fast eller lade sig knække?

Som jeg sagde lige før er det jo en påstand, der hviler på en erfaring. Han har faktisk været i Auschwitz, og han har overlevet ikke kun fysisk men sjæleligt, menneskeligt. Det giver hans ord vægt og myndighed. Som der (uden sammenligning i øvrigt) står om Jesus i Bjergprædiken. "*Han underviste som en der har myndighed og ikke som de skriftkloge*".

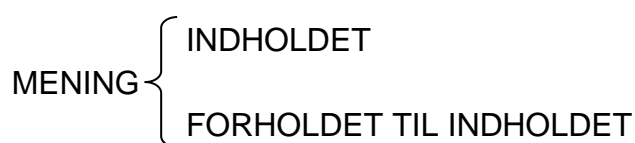
Frankl hørte selv til de få, der ikke lod sig knække. Har jeg hørt. Jeg kender en, der kender en, der kendte Frankl. En af deltageren i en af mine forelæsningsrækker havde været overlæge på Risskov og havde haft en patient, der havde været i Auschwitz sammen med Frankl. Han beskrev Frankl som et af de mennesker, der tændte et lys i mørket, formåede at stå fast og støtte andre.

6. FASTHOLDELSE AF MENNESKELIGHED OG MENING. LIVET SOM OPGAVE.

Hvorledes er det muligt for Frankl at fastholde livets mening i Auschwitz? Ved at se livet som opgave.

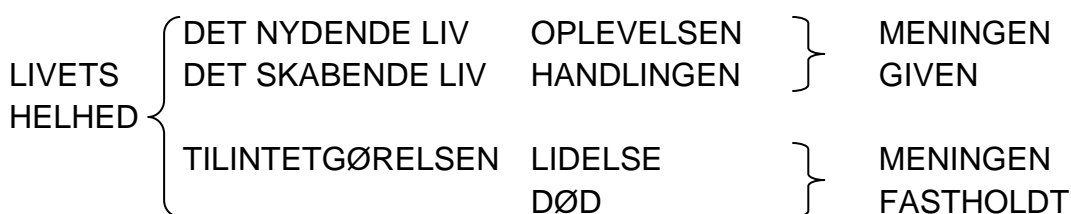
Vi er igen ved det Camus kaldte "det vigtigste af alle spørgsmål", spørgsmålet om mening. Frankl er ganske enig, "Mans Search for Meaning" hedder den engelske udgave jo. Meningen er det grundlag hvorpå et menneskeliv kan leves. Menneskeligheden kan kun fastholdes, når det lykkes at fastholde erfaringen af livet som meningsfuldt. Og da livet omfatter lidelsen og døden, må også lidelse og død kunne erfares som meningsfuldt.

Det er da noget af en opgave at stille sig selv at forholde sig til og erfare lidelse og død på en måde så også det bliver meningsfuldt. Det kan kun lade sig gøre, hvis meningen ikke søges i det konkrete indhold i tilværelsen, men i hvorledes jeg forholder mig til indholdet. Det er jo den afgørende manøvre i eksistentialismen, det er ikke indholdet i min tilværelse, der er afgørende, men hvordan jeg forholder mig til det. Og så er det, hævder Frankl muligt at give mening også til lidelse og død.

Selvfølger kan indholdet erfares som i sig selv meningsfuldt. Det jeg foretager mig lige nu, holder forelæsning, giver god mening for mig og jeg håber, at det også gør det for jer. Det giver også god mening når jeg i aften spiser en god middag sammen med min kone. Og sådan er der så meget i det konkrete indhold i min tilværelse der umiddelbart i sig selv er meningsfuldt.

For Frankl var situationen en anden. Det der normalt kunne fylde et liv med mening, var frarøvet ham. Alligevel insisterer han på at det er muligt at fastholde meningen.

"Menneskets åndelige frihed, den man ikke kan fratage et menneske, førend det dør, givet det lejlighed til at gøre livet meningsfuldt, lige så længe det findes. Thi det er ikke kun et virksomt liv, der har mening, idet det giver mennesket mulighed for at virkeliggøre værdier i skabende aktivitet; det er heller ikke kun et nydende liv, der har mening, altså et liv med skønhedsoplevelser, med kunst eller natur; der er også mening i det liv, der – som i koncentrationslejren – næppe giver nogen chance mere til at virkeliggøre værdier gennem skabende indsats eller oplevelse, men kun tillade en eneste sidste mulighed for høj moralsk holdning, den mulighed der ligger i måden, mennesket forholder sig på over for denne påtvungne indskrænkning af tilværelsen. Både det skabende og det nydende liv er for længst lukket. Men det er ikke blot det skabende og det nydende liv, der har mening: hvis livet overhovedet har en mening, må lidelsen også have en mening. Lidelsen hører jo på en måde med til livet – på samme måde som skæbnen og døden gør det. Først nøden og døden gør den menneskelige tilværelse til et hele!
Smst. s. 71

Det er hele livet, der skal erfares som meningsfuldt, ikke blot de lykkelige stunder. Et skabende liv kan erfares som meningsfuldt. Og et nydende liv kan erfares som meningsfuldt. (Det behandler han udførligt andre steder i forfatterskabet). Men hvad så når disse muligheder er lukkede og livet blot er lidelse afsluttet med død? Også det liv skal

Spørgsmålet er rettet til den enkelte. Det er ikke et abstrakt spørgsmål om livets mening sådan i al almindelighed, om hvad der gælder for alle. Det er helt konkret og rettet til den enkelte, til hver enkelt. Hvad er dit livs mening? Hvad er det du skal? Hvad er din opgave?

"For os i koncentrationslejren var dette alt andet end livsfjern spekulation. (...) For os drejede det sig om livets mening, som den totalitet, der også omfatter døden, det var også meningen med lidelse og død. (...) For os var lidelsen blevet en opgave, hvis meningsfylde vi ikke længere ville lukke os ude fra." Smst. s. 82 – 83

Også i den ekstreme situation, hvor døden er umiddelbart forestående, den situation, hvor der ingen fremtid er, også her kan meningen fastholdes ved at jeg har styrke til at møde min død med værdighed. Og måske er der alligevel en fremtid, ikke for mig, men for andre. For dem kan jeg være et forbillede.

"at menneskelivet altid og under alle omstændigheder har mening, og at denne uendelige mening i tilværelsen også omfatter lidelse og nød og død". Smst. s. 87